

Трибуна молодих

УДК 821.162.1
ББК 83.3 (4 Пол) 6

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ МАЛОЇ ПРОЗИ СТАНІСЛАВА ВІНЦЕНЗА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ «ЛУНИ З ЧЕРДАКА»)

М. І. Сулятицький

*Івано-Франківський національний медичний університет; кафедра українознавства; 76014, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 2;
тел. +38 (03422) 2-54-31*

У статті проаналізовано оповідання “Луни з Чердака”, що є своєрідною літературною інтерпретацією польським письменником видатної постаті українського духовного буття – Митрополита Андрея Шептицького. Подана широка образна, художня палітра твору, площина літературного характеротворення.

Ключові слова: *художні особливості, образ, характер, мала проза, Ст. Вінценз.*

Про Станіслава Вінценза як у слов'янському, так і в загальноєвропейському літературознавстві написано чимало. Беззаперечна вагомість його творчості, зосібна для української та польської культур, ні у кого не викликає сумніву, він є своєрідним феноменом, який поєднав ці дві національні культури.

Сучасна Вінцензіана наповнена працями наукового та науково-популярного характеру, які порушують щонайрізноманітніші аспекти життя і творчості письменника. Останні десятиліття розповнилися низкою наукових конференцій, експедицій, імпрез, переважно міжнародного масштабу, що підкреслює непроминальну зацікавленість провідних слов'янських (і не тільки) гуманітаріїв до цієї екстраординарної постаті. Проступають в перспективі й наступні дослідження над творчістю письменника, зокрема в плані творення повноцінного перекладу творів українською мовою та узагальнення праць учених у вивченні його творчої спадщини.

Впадає у вічі той факт, що в основному дослідницька увага науковців сконцентрована на вивченні його життєвого шляху, вшануванні його пам'яті, листуванні, а якщо береться до уваги славнозвісна тетралогія «На високій полонині», то в основному вона аналізується у зовнішньо-

текстуальних аспектах (змістова наповненість, світоглядність, фольклоризм, діалектологізми тощо). Достатньо непогано досліджена міфологічна площина твору. І все ж дещо на маргінесі залишаються твори малої прози, у яких неабияк вияскравлюється внутрішня текстова поетика, чітко постає стиль письменника та художні особливості. Так, Вінцензів твір «Луни з Чердака» переважно потрапляє в поле зору дослідників тільки завдяки його ідейно-тематичній проблематиці, пов'язаній із подіями першого візиту єпископа Андрея Шептицького на Гуцульщину.

Прозовий образок зображає життя тодішньої карпатської людності (гуцулів, євреїв) з комплексом складнюючих соціально-побутових проблем, пов'язаних із забобонами, пияцтвом, злиднями тощо. Автор для твору прибирає форму, як влучно підмітив К. Чавага [2], подібну в поетиці до широко знаного циклу Станіслава Вінценза “На високій полонині”. Однак варто було б ґрунтовніше проаналізувати твір в художньо-стилістичній площині, розглянути жанрову поліфонію цього невеликого за обсягом, але оригінального, насиченого цікавими подієвими перипетіями твору.

Сюжет розгортається навколо неординарної події – приїзду в патріархальну Гуцульщину Митрополита. Відрадно, що С. Вінценз чи не одним із перших з письменницької когорти прилучився своїм твором до беатифікаційної процедури Андрея Шептицького саме завдяки написанню цього твору, листовно про це оповістивши архімандрита Крєвзу 29 лютого 1956 року та надіславши йому щойно написаний текст. Це було як ніколи вчасно, бо, як зазначав Кость Чавага у своїй розвідці «Митрополит Андрей Шептицький та Гуцульщина», в творчості Станіслава Вінценза – “в час написання твору, себто в середині 1950-х років, уже були спроби підкинути «антижидівську» карту в питання беатифікаційного процесу” [2, с.180], не зважаючи навіть на те, що в період війни ним було врятовано від переслідувань та вірної смерті чи не тисячі євреїв, зосібна дітей...

Василь Карабелик, місцевий п'яничка, але шанований через своє становище (навчає темний люд Слова Божого) та покровительство поважного священничого роду, приносить в корчму Чердак до жида Етика “апокаліптичну” вість про несусвітні речі для тодішніх горян – заборону алкоголю та “митрополічі забави” у газди Буліги. Його твір мав також і просвітницьку мету. Пролонгуючи ще давньоруське висловлювання – «Русі єсть веселля пити, без того не можем жити», – український народ дійсно потерпав від цієї соціальної згуби, тому ідейно-тематична проблематика твору як ніколи постала актуальною, особливо у 50-ті роки. Це дуже турбувало С. Вінценза і хоча він був далеко за межами України, але через листування дізнавався про ту біду, особливо, коли це лихо вкорочувало віку таким милим його серцю колишнім сусідам та знайомим.

Образ Митрополита – це тип нової, не зашореної примітивними забобонами духовної особистості, великого життєлюбця та прогресивно-го церковного діяча. С. Вінценз зображає подиву гідні як на ті часи для

духовенства табуйовані ситуації веселощів, та ще й із поганським підтекстом. Місцевий клір сконфужений незвичною як для такого рівня поведінкою Преосвященного, не розуміє справжньої суті його душпастирської місії, яка полягала в органічному наближенні до церкви вірян, а не лише сповнення культових формальностей – “Не хотіли допустити Його до людей. Вони би і Господа до людей не допустили” [1 с.280], – а коли Митрополит в запалі танцю затагнув веселої коломийки з прадідівським старозичницьким підтекстом – “Попи очі випулили: то не вольно, то чари, а тут сам Митрополит виспіває чари” [1, с.279].

Сюжет твору виявляється через розмову гостя й господаря про вищезначену подію. З-посеред кількох літературознавчих розвідок про цей твір ми не подибували відомостей саме про жанрову його означеність, тому, гадаємо, перш за все варто було б ідентифікувати «Луни...» саме у цьому плані. У даному випадку ми маємо літературну форму усної комунікації, учасники якої (Карабелік, Етик та його дружина), обмінюються низкою висловлювань, що переважно мають форму еліптичних речень як простої, так і складної побудови, почасти супроводжуються експресивною інтонацією та мімікою, яка уможлиблює краще розуміння обговорюваного: “Карабелік підняв кулак, ніби хотів гримнути по столі, але стримався, підвищив голос...” [1, с.275], чи ж “Карабелік ударив себе у груди, аж загуркотіло, і заговорив щораз скоріше. Етичка затулила вуха, а Етик сичав, ніби його щось раз за разом пекло” [1, с.275-276] тощо. Спостерігаємо також певний раціоналізований процес, коли подія зустрічі розглядається на підставі отриманого результату, набуває ознак доцільності й діалектичності.

У «Лунах з Чердака» формується ситуативно-композиційний сценарій (що уподібнений до драми), коли адресант і адресат перебувають у безпосередньому комунікативному полі, а перебіг спілкування витворює активний мовленнєвий взаємний обмін ролями учасників цього процесу, двома чи кількома (полілог) співрозмовниками.

Між Карабеліком та Етиком відбувається чітка опозиційність і, обмінюючись репліками, віднаходять шляхи порозуміння, продуктивно реагують на супротивні репліки: “ – А ти бачив цісаря? – питався Карабелік. – Ні, а що ? Виходить, цісаря нема ?... – Хто каже, що нема цісаря? – Але ти ж не бачив . – Нащо мені бачити, я й так знаю” [1, с.277]. На підставі такого діалогічного взаємовпливу розкриваються концептуальні моделі світобачення мовців. У разі їх суголосся формується спільне комунікативне поле, а при протиставленні виникають бінарні опозиції, закладаються основи конфлікту, спрямованого на драматичне або трагічне розв’язання. Першопочаткова бінарна комунікативна опозиційність сторін (коли господарі серйозно не сприймають новину, та й сам нічний гість не зовсім довіряв корчмарям) долається згодом сценами Василевого одкровення: «Якщо, братчику, ти такий, то ще щось вам розповім..., [бо] вважаю вас людьми» [1, с.283], що засвідчує єдність їхнього комунікативного поля.

Художня достовірність забезпечується природною організацією реплік та їх взаємозв'язків, звертанням автора до спрощених, почасти ненормативних мовленнєвих прийомів, що сприяє розкриттю характерів та розвитку дії: “Там гайдуки, лакеї, там фірмани, вся та паскуда, якби розпроклинався на них, то би на цілий їх двір чортів напровадив, а нащо мені того?” [1, с.284]. Оскільки у нас тут діалог представлений як конструктивний елемент письменницької оповіді у формі розмови, почасти філософського смислового наповнення, то відносно жанрової дефініції твір можна номінувати діалогом як самостійний літературний жанр.

В контексті художності письма бачимо естетичний світ автора, оригінальний тип його світобачення та ідіостиль. Образне бачення С. Вінченза близьке до понятійного мислення, він зіставляє, відмежовує, диференціює, групує образи відповідно до певних ідеалів, і автор все ним бачене, відчуте, пережите може майстерно втілити, передати читачам через комплекс художніх засобів, певних зображально-виражальних прийомів, за допомогою яких Станіслав Вінценз творить нову художню дійсність. Йому вдалося не тільки зобразити реалії, але і представити своїм твором духовні цінності і таким чином одуховнити світ, що спонукає його розвиватися за ідеалами краси та істини.

Сюжет і композиція як формотворчі художні засоби у Вінчензовому творі поєднані в художньо-естетичну цілісність усіх його компонентів. На основі тематичного матеріалу про гуцульське життя письменник організовує, структурує, художньо інтерпретує кожен складову діалогу, вибудовує змістову конструкцію. В «Лунах...» ми можемо чітко побачити експозицію (прихід до корчми Карабеліка), зав'язку (його незвичайні, “апокаліптичні” повідомлення), розвиток дії (подієва насиченість), кульмінація (бачення Карабеліком незвичайної, гіперболічної сутності особи Митрополита), розв'язку (Карабелік іде іншим сповіщати події), що вкотре підтверджує власне драматичний жанровий характер твору.

Портретно-пейзажна характеристика є чи не основною домінантою художнього стилю аналізованого твору. Так, вже перша картина гірського краєвиду – “Осінь доценту спустошила підніжжя верхів. Хребти тижнями не виринали з густої мряки” [1, с.273] постає певним прологом, затактом наступної парадигми, де природа виступає як органічний складник людського світу.

Портрет як засіб характеротворення героїв має поважне стилістично-смислове навантаження. У «Лунах з Чердака» портретна характеристика стосується образів Карабеліка та Митрополита, і саме змалювання їхніх облич, фігури, одягу, манер поведінки є складовими композиції поряд із пейзажами, інтер'єром, авторською розповіддю. Опираючись на міметичні принципи зображення, письменник, зображаючи портрети своїх літературних героїв (“Був то старий Карабелік власною персоною... Старанно підв'язана ганчіркою повіка свідчила, що був тверезим” [1, с.274]; “Але то моцак [Митрополит. – М.С.], на дві голови вищий від усіх, як потягне увесь млин танечний, то все вирує, а як затри-

має сам-один – танець стає” [1, с.279] тощо), окреслює психічні стани, відображені у міміці, жестах, динаміці мовлення, розкриваючи тим самим внутрішній світ персонажів. Акцентування на одязі Карабеліка демонструє реципієнту його вдачу, спосіб життя, майновий стан, рід занять.

У тексті кількаразово зустрічається формотворчий художній засіб внутрішньої фонологізації, в якому замість опису подій фіксується перебіг внутрішнього переживання літературного суб’єкта. Так, Карабелік, пригадуючи своє минуле, мовить до господарів Чердака: “І ти [до себе. – М.С.] колись малою був людиною. Був гарним, цікавим, веселим, рум’яним, не зчорнілим, був ласкавим, як білка, грайливим, як кошеня..., ніхто не називав тебе ані Карабеліком, ані, боронь Боже, пияком” [1, с.276], тим самим не тільки демонструє психологічний зріз образу, але й висвітлює мотиви індивідуальних, часто прихованих від людського ока вчинків.

Текстова палітра «Лунів...» майстерно насичена художніми засобами зображення дійсності. Так, бачимо метонімічне звуконаслідування в епізоді приходу нічного відвідувача в корчму – «заскавчали дерев’яні завіси, вискнули міцні двері, і Етик впустив гостя» [1, с.274]. Тканина твору переплетена метафорами, представляючи відображення інтуїтивного осяяння письменницької фантазії у раціоналізованих поняттєвих словоформах на кшталт: «Митрополит, як святий Ілля, гримів проти горілки» [1, с.274], «Страх іде на всіх нас» [1, с.274], «Попи очі випулили» [1; 279] та поєднаних із цими полісемантичними взаємоперехідними ознаками порівняння, що складають основу метафоризації: «Хмара попів, ніби круки, бідачину обсіли» [1; 279], «Музика вкручувалася, ніби шруба в кості» [1, с.281], «Худе, як ворона» [1, с.281] тощо. Оксюморонні поєднання контрастних, протилежних за значенням слів утворюють парадоксальні семантичні сполуки: «Без журби жити небезпечно» [1, с.275], «що скажу комусь «Слава Богу», то зараз поправлю: «Най ті чорт озме» [1, с.276] та інше.

Неможливо оминати і фольклоро-міфологізму Вінчензового діалогу, оскільки ці мотиви були чи не основною домінантою його поезики. Письменник художньо реалізує міф, смислово його переінакшуючи на основі інтерсеміотичних прийомів, зокрема використовуючи задля увиразнення та більшої переконливості художнього зображення прийом гіперболізації. Так, Карабелікові ірраціоналістичні «візії» малюють казково-фантазмагоричний образ Митрополита – “А то, кажу вам, смерека, не чоловік, сила велетенська. Велета з Писаного Каменя. Він з Велетів, з тих давніх, що поховані під Писаним Каменем, з рицарів і королів – Ватаг Досконалий. Певно, таких уже нема, останній залишився. І на Нім скінчилося, бо дітей, прецінь, не має. А всі інші пани вродилися, перевелися” [1, с.278]. В іпостасі найвищої духовної субстанції горян (Досконалого Ватага), Митрополит довершує місію врятування пропавших душ, що страждають у породженому народною уявою захмарному світляному замку. “А ви, Преосвященний, не поїхали б туди і не спробували

б, бо є переказ, що коли прийде добрий, божий чоловік..., – питав Його котрийсь... І так зробили” [1, с.285]. Тут проступає сполучуваність та взаємоперехід минулого і сучасного, містичного й реального, фольклорного та міфологічного – письменник майстерно вводить ці компоненти до певної ірраціональної структури міфологічної свідомості.

Наша спроба літературознавчого аналізу твору польсько-українського письменника не претендує на однозначність чи ж вичерпність, тема залишається відкритою для подальших аналітичних пошуків. Ми зумисно не зацентрувалися на якомусь лише одному художньо-стилістичному аспекті «Лунів...», а намагалися лише дотично висвітлити окремі нюанси пропонованого зразка письменства, а також показати багатогранний творчий хист великого майстра пера, що однаково належить двом нашим національним культур.

Література

1. Вінценз С. «Луни з Чердака» / С.Вінценз; Редактор-упорядник М.Васильчук // Вінцензіана: Статті, листи, фрагменти творів. – Коломия: Вік, 2008. – 320с. +8 с. іл.
2. Чавага К. Митрополит Андрей Шептицький та Гуцульщина в творчості Станіслава Вінценза / К.Чавага; Редактор-упорядник М.Васильчук //Вінцензіана: Статті, листи, фрагменти творів. – Коломия: Вік, 2008. – С. 179-180.

Стаття надійшла до редакційної колегії 06.10.2011 р.

Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Качканом В.А.

ARTISTIC FEATURES OF SMALL PROSE OF S. VINCENZ (BASED ON THE WORK “THE MOON FROM ATTIC”)

M. I. Suliatytskyy

*Ivano-Frankivs'k National Medical University;
department of history and criticism of Ukraine;
76014, Ivano-Frankivs'k, Galytska st., 2; ph. +380 (3422) 2-54-31*

The article reveal question of genre and stylistics variety the prose creation of polish writer S. Vincenz. The literary works display original artist organize of our literature.

Key words: *genre, style, poetry, prose, clergyman's, literature.*